

Бикова О.С.**УДК 94(477.75) «1920»****ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ В КРИМУ В 1921-1923 РОКАХ**

Вибрана тема пов'язана з сучасною політикою української держави, направленою на вивчення українських голодоморів. Ефективне здійснення соціальних і економічних перетворень на сучасному етапі неможливо без дослідження минулого, особливо в кризових для країни періодах, одним з яких був голод 1921-1923 років. Причини цієї трагедії, події, пов'язані з нею, діяльність радянських і міжнародних організацій допомоги актуальні сьогодні і представляють безперечний інтерес.

Основні дослідники даної проблеми Г.Ф.Баріхновський, В.М.Брошеван, І.Ф.Бугай, С.В.Кульчицкий, С.П.Мельгунов, Н.М.Мовчан, М.Рибаков, Н.Султан, Ф.Г.Турченко, Є.М.Хенкін.

Основний акцент в статті ставиться на визначення завдань і ролі благодійних організацій в справі надання допомоги голодуючому населенню в Криму в 1921-1923 роках.

Метою даної статті є вивчення діяльності місцевих радянських і іноземних організацій допомоги голодуючим і їх ролі в справі ліквідації голоду 1921-1923 років в Криму. Для реалізації цієї мети були поставлені наступні завдання:

- розглянути діяльність радянських організацій, які надавали допомогу голодуючому населенню;
- вивчити роль іноземних добродійних організацій в справі допомоги голодуючому Криму;
- оцінити масштаби трагедії і її наслідку для кримського населення.

Перші ознаки голоду в радянській Росії позначилися осінню 1920 року. У поволзькі міста починається приплив голодуючих селян з навколишніх сіл. Вони кидали свої будинки і тисячами спрямовувалися туди, де ще було продовольство, тобто в урожайні губернії. Зупинити величезний потік біженців з голодних губерній уряд був не в змозі. Голод охопив території Середнього і Нижнього Поволжжя, Кавказ, Крим, декілька губерній на півдні України, ряд західних областей (всього 30 губерній з населенням 30 мільйонів чоловік). Місцеві власті починають посилати тривожні телеграми в столицю про лихо, що насувається. Аж до липня 1921 року Москва наполегливо відмовлялася офіційно визнати факт катастрофи масового голоду, національну трагедію, яку вже не можна було приписати підступам “куркулів” і “білогвардійців”. Голод став проблемою, яку не можна було вирішити силоміць, що для радянського керівництва було незвичне.

У липні 1921 року уряд В.І.Леніна був вимушений офіційно визнати факт голоду в радянській державі і розпочати заходи для надання допомоги голодуючому населенню. 19 липня 1921 року була створена Центральна Комісія допомоги голодуючим (ЦК Допомогол) на чолі з М.І.Калініним. Комісія керувала всією роботою по мобілізації продовольчих і матеріальних ресурсів, організації живлення дорослих і дітей, доставки продовольства і насіння, евакуації населення, контролювала проведення посівних кампаній в неврожайних районах і т.д. Комісія здійснювала збір і розподіл всіх матеріальних засобів і направляла резерви туди, де виникало особливо важке положення.

Першими організовану допомогу голодуючому населенню починають надавати Комітети взаємодопомоги, завданням яких було шляхом внутрішнього перерозподілу продуктів допомогти найбільш незахищеній частині сільського населення, оскільки голод зачепив в першу чергу саме сільське населення. 1 жовтня 1921 року Рада Народних Комісарів (РНК) видала постанову про відпустку продовольства і предметів першої необхідності споживачам, що стоять на державному постачанні. Забезпеченню державним продовольством підлягали такі групи населення як Червона Армія і Флот; робітники і службовці функціонуючих державних установ і підприємств, залізничного і водного транспорту; члени їх сімей за умови їх непрацевдатності і відсутності інших коштів для існування. Державним продовольством забезпечувалися також особи, що перебувають на державному соціальному забезпеченні, тобто інваліди, учні і т.п. Всі інші групи населення з державного забезпечення знімалися [1, л.14].

17 серпня 1921 року була створена Всеукраїнська Комісія допомоги голодуючим на чолі з Г.І.Петровським. До неї увійшли Ф.Я.Кон, О.Я.Чубар, Д.С.Мануїльський [2, с.92]. Фактично до кінця 1921 року всі ресурси комісії були спрямовані на допомогу голодуючим в Поволжжя. «Все живые силы РСФСР согласно встали на борьбу со стихийным бедствием, охватившим несколько Поволжских губерний, являвшихся хлебной житницей государства» [3, л.16]. 13 вересня 1921 року вийшла Постанова Всеукраїнського Виконавського Комітету «про організацію волосних і сільських комісій з надання допомоги голодуючим». На початку 1922 року Всеукраїнській Комісії допомоги голодуючим нарешті було дозволено частину своїх ресурсів витратити на українське населення.

Як і в Україні до 1 грудня 1921 року допомога голодуючим в Криму проходила під знаком допомоги голодуючим Поволжжя. На місцях були створені суспільні комітети взаємодопомоги, які переважно виявилися недієздатними, і допомога від них була вкрай незначною. 9 вересня 1921 року вийшла Постанова Кримського Револьюційного Комітету про створення Кримського Комітету допомоги голодуючим.

З метою збору додаткових засобів для надання допомоги голодуючим Поволжжя, по всьому південному сходу був проведений Всеросійський тиждень допомоги голодуючим, яка проходила з 15 вересня по 15 жовтня 1921 року. За днями тижня передбачалося проведення цілої низки заходів, спрямованих на збір коштів для надання допомоги голодному населенню: випуск газети, показ спектаклів, концертів, видовищ; організація зборів і мітингів, встановлення наднормових годин роботи на користь голодуючих; пожертви продуктів, речей, грошей, організація суботників; організація платних видовищ [3, л.25].

6 жовтня 1921 року був отриманий Циркуляр з Москви по радіовіснику, який наказував Комісіям допомагати голодуючим, організувати суспільні роботи для надання безпосередньої допомоги голодному населенню. Особливу увагу необхідно було приділити устаткуванню і ремонту дитбудинків і столових, забезпеченню їх всім необхідним і підготовці їх до прийому і розміщення дітей з голодних місцевостей. Комісії повинні були також займатися доставкою продовольства, матеріалів і всіляких інших вантажів в голодні місцевості, стежити за виконанням продподатку, який йшов на допомогу голодним. Звіти здавалися в Центральну Комісію допомоги голодуючим при ВЦВК. Даний циркуляр був підписаний т.Молотовим і обов'язковий для виконання [3, л.38].

Вже літом 1921 року стало зрозуміло, що впоратися з трагедією голоду власними силами радянська держава, зруйнована громадянською війною і революцією, не в змозі. Коли були усвідомлені всі масштаби лиха, що осягнуло країну було прийнято рішення просити допомоги у світової громадськості. В.І.Ленін звертається до міжнародного пролетаріату; М.Горький 6 липня 1921 року за дорученням уряду РРФСР написав відозву «ко всем честным людям» – звернення до світової інтелігенції; патріарх Тихон – до західної церкви. На заклик про допомогу відгукнулися різні добродійні міжнародні організації [4, с.97]. Для того, щоб надавати допомогу голодуючим, всі вони повинні були підписати певні договори з радянською владою.

В Америці і Європі було багато противників допомоги Радам. Герберт Гувер, організатор і керівник Американської Адміністрації Допомоги (АРА – American Relief Administration, створена в 1919 році для надання американської продовольчої допомоги країнам Європи), переконав уряд і громадськість в необхідності надання допомоги радянським голодуючим. Гувер вважав, що таким чином АРА зможе підірвати владу більшовиків зсередини. 23 липня 1921 року АРА виразила готовність допомагати голодуючому Поволжжю. Г.Гувер характеризував свою організацію як неофіційну, приватну, позаполітичну. Як умови для надання допомоги було висунуто 26 пунктів, серед яких: повна свобода пересування по радянській країні агентів АРА, право організації місцевих комітетів з осіб, бажаних адміністрації АРА, надання допомоги на місцях без участі радянських представників, гарантія недоторканості і непідпорядкованості всіх членів АРА місцевим владам. На ці умови радянський уряд не погодився, і була створена спеціальна комісія, яка на засіданні 19 жовтня затвердила компромісні умови, – за всією діяльністю АРА був встановлений строгий контроль з боку радянських влад [5, с.98-99].

На початку 1922 року міжнародним організаціям було дозволено допомагати українському населенню. 21 січня 1922 року газета «Українські робітничі вісті» в Канаді пише, що 13 січня директор Американської Адміністрації Допомоги в Росії Вільям Г.Геськел і голова Ради Народних Комісарів України Х.Раковський підписали угоду: «Американская Администрация помощи уполномочена расширить свою благотворительную акцию на Советскую Украину...» [6, с.164-165]. 30 квітня 1922 року АРА відкрила в Україні свої кухні. 15 серпня 1922 року газета «Канадійський ранок» пише: «Американская благотворительная организация оповещает, что более 400 тыс. детей на Украине получают ежедневно еду из кухонь, устроенных там Благотворительной организацией совместно с американским еврейским комитетом...» [6, с.511]. 7 листопада 1922 року «Українські робітничі вісті» повідомляють, що «АРА содержит на Украине 1723000 людей, а все остальные иностранные благотворительные организации содержат 260 тыс. взрослых и детей» [6, с.608]. Інші міжнародні організації також виділили лише для дітей України 645 тис. денних пайків, що дозволило забезпечити живленням одночасні 960 тис. голодних [4, с.98]. Окрім цього міжнародні організації направляли до Росії і до України білизну, одяг, миючі засоби, ліки і тому подібне.

В Криму АРА почала свою роботу з 18 серпня 1922 року. Було видано 3726 пайків дитячим будинкам Сімферополя. Допомога АРА дітям шкільного віку, які знаходилися як в школах, так і зовні, налічувала 15392 одиничних пайків, з яких 10262 пайка припадали на частку організованих школярів. Допомога дітям Сімферопольського округу склала 20969 пайків [7, л.406]. У вересні 1922 року АРА продовжує збільшувати мережу дитячих їдалень, закритих установ, кількість живлених в них дітей, кількість пайків для дорослих.

Але вже з 15 вересня живлення дорослих абсолютно припинилося, що дуже важко позначилося на положенні голодуючого населення (до цього часу пайками АРА харчувалися 114392 людини). Основну увагу АРА вирішила зосередити на підтримці дитячого населення.

До 1 жовтня 1922 року голодуючі діти, які знаходяться під опікою АРА в Криму розподілялися по округах таким чином:

Округа	Кількість дітей	Кількість їдалень	Кількість дитячих будинків	Кількість лікарень
Джанкойський	6110	90	-	124
Керченський	5995	30	16	44
Євпаторійський	4577	10	9	119
Севастопольський	4493	42	29	71
Сімферопольський + Алушта	25159	173	53	1450
Ялтинський	7054	29	10	438
Феодосійський	11505	102	12	180
Разом	74893	476	129	2426

[8, л.13]

Після АРА, в кінці серпня 1921 року договір про допомогу з радянським урядом підписав Фрітьоф Нансен, що очолював місію допомоги Ліги Націй. «Місія Нансена» представляла різні політичні і гуманітарні організації, включаючи національні суспільства Червоного Хреста. Договір Нансена з Кремлем різко відрізнявся від договору останнього з АРА. Місія Нансена залишала верховний контроль за постачаннями продовольства в руках радянського уряду, без обмовки де саме розподілятиметься допомога.

Об'єднана місія Голандсько-нансенівська діяла також в голодаючому Криму. До вересня 1922 року цією організацією було розподілено 1,5 тис. посилок серед приватних осіб і 15 тис. пудів продуктів з 33 тис. пудів, доставлених в Севастопольський порт. Жодної іншої допомоги від цих організацій до Криму не надходило. Вся допомога від цих організацій прямувала на Україну, переважно в райони іноземних колоністів-менонітів [8, л.15].

Іноземна допомога для Криму приходила також через місцеві національні громади, які з дозволу ЦК Допомголу проводили збори в Константинополі серед відповідних національностей; пожертвування отримували у вигляді продуктів живлення з боку деяких держав. От національних общин були послані делегації до Туреччини (від татар і євреїв) і до Німеччини (від німців). Кримський союз южно-руських колоністів і громадян німецької раси «Бундестрей» звернувся в квітні 1922 року в Кримський ЦК Допомгол з проханням надати уповноваженим Союзом особам сприяння у вантаженні товарів, для німців Криму (100 вагонів кукурудзи, 50 вагонів квасолі, 20 вагонів проса) і відправці їх на місце призначення, а також по охороні його в дорозі і при вивантаженні. Союз просив також дозволу на безмитне ввезення до Німеччини деякої кількості шкір, завдяки чому з Німеччини буде продовжена продуктова допомога [9, л.100]. Криму допомагав також Німецький Червоний Хрест, але зробив він дуже мало. Ця організація працювала головним чином в Україні і РРФСР, а в Криму цікавилася здобуттям ділянки землі і необхідних будинків для відкриття госпітально.

Разом з АРА допомогу голодаючому населенню Криму надавала також Католицька місія, яка обіцяла годувати 35 тис. дітей. Але через 2,5 місяця з початку роботи вона навіть не встигла розвернути хоч би мінімальну діяльність. До вересня 1922 року була відкрита одна їдальня на 1 тис. чоловік в Євпаторії. Представники Католицької місії ставили вимоги, свідомо важкі і нездійсненні в такому ураженому голодом районі як Крим. Тому в питанні устаткування своїх їдалень вони проявляли дивну прискіпливість.

В цілому в роботі із закордонними організаціями виникли цілий ряд проблем. Головною проблемою, яка гальмувала дану роботу, був недолік грошей з Центру на вантаження і розвантаження продовольства. Заборгованість по лінії Центрального Управління міністерства транспорту досягла 50 млрд. рублів. Присланих 25 млрд. рублів було досить лише для погашення боргів, і ці гроші також були вислані із запізненням. Неминучими були ексцеси з вантажниками, з якими також необхідно було розплачуватися. Ще однією проблемою було те, що у місцевих виконавських комітетів абсолютно не було засобів на обслуговування установ АРА і інших організацій. 20 млрд. рублів, які були виділені на ці цілі Раднаркомом Криму, було вкрай мало. З жовтня 1922 року розвезення продовольства (за рідким виключенням) проводилося місцевими силами без будь-яких витрат з боку центральних властей [8, л.16].

Вже літом 1922 року радянський уряд оголосив про подолання голоду. 7 вересня 1922 року Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет видав постанову, згідно з якою: «Учрежденную от 21 июля 1921 года Центральную Комиссию помощи голодающим при ВЦИК и ее местные органы распустить к 15 сентября сего года. Для ликвидации последствий голода образовать при ВЦИК Всероссийскую Центральную комиссию по борьбе с последствиями голода (ЦК Последгол)» [10, л.1]. Комісія повинна була керувати, погоджувати і об'єднувати діяльність Народних Комісій, центральних радянських установ і всіх громадських організацій, які боролися з наслідками голоду, а також розглядати і затверджувати їх оперативні плани в даному напрямі.

До листопада 1922 року в Криму для продовження своїй діяльності строком до майбутнього врожаю залишалися наступні закордонні організації: АРА, Католицька місія, Голандсько-нансенівська місія і Німецький Червоний Хрест. У 1923 році новому лиху голоду удалося запобігти. Починається поступове відновлення всіх форм господарств у Росії, Україні і Криму.

В статті виявлений комплекс заходів, зроблених державними і партійними органами влади в справі ліквідації голоду в центрі і на місцях, розглянені особливості діяльності іноземних добродійних організацій, і їх роль в процесі боротьби з голодом в 1921-1923 роках.

Джерела і література:

1. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 1, оп. 1, д.№ 1.
2. Рыбаков М., Султан Н. Наивысшая ценность жизнь. // Жовтень. – 1979. – №2.
3. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 1188, оп. 3, д.№ 94.
4. Катунина Е.В. Проблемы голода в работе Р. Сербина «Голод 1921-1923 и украинская пресса в Канаде». // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №22. – С.
5. Барихновский Г.Ф. Идеино-политический крах белой эмиграции и разгром внутренней контрреволюции 1921-1924 гг. – Л.: Изд-во Ленинградского университета. 1978.
6. Роман Сербин. Голод 1921-1923 и украинская пресса в Канаде. Украинско-канадский исследовательско-документационный центр. Институт украинской археографии Академии наук Украины. К., 1992.
7. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 1932, оп. 1, д.№ 44.
8. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 1932, оп. 1, д.№ 71.
9. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 1932, оп. 1, д.№ 18.
10. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). – Ф. Р – 151, оп. 1, д.№ 25.
11. Хенкин Е.М. Очерки истории борьбы советского государства с голодом (1921-1922). – Красная рас. – 1988.